

В „ПРОЦЕСА НА ВЕКА“ – РУНД ПОРЕДЕН, НО НЕ ПОСЛЕДЕН

доц. д-р Стоян Бараков

Идеята за следващите непретенциозни разсъждения се роди спонтанно. Когато след 11.03.2006 г. цяла кохорта се поуупражнява по темата „Трибуналет в Хага и смъртта на Милошевич“, реших и аз да се включа в нейния хор. За да опресня паметта си, разрових стари бумажни и файлове и с изненада открих, че не съм затрил три коментара, които през периода 2002–2004 г. съм предлагал в столичен ежедневник. Единият беше поръчан от шефа на международния отдел, другият – от самия главен редактор, но не видяха бял свят, без да получа каквото и да било обяснение за това, освен ако мълчаливото свиване на рамене и многозначителното намигване не се приеме за обяснение.

Ако достигне до финала на предлагания „колаж“, наблюдателният читател ще констатира, че заглавието му е компилация от насловите на трите споменати текста. Правя го, не за да оригинализирам или за да предоставя допълнителни аргументи на онези, които ме упрекуват (с право), че понякога пиша „несериозно за сериозни неща“. Още по-малко пък, за да се изживявам като късен дисидент с цензурирани писания.

Впрочем нека говори самият текст – „без пудра и без грим“, каквото е бил тогава, с грешките и с наивните може би от днешния ракурс анализи и прогнози.

КАРЛА СРЕЩУ СЛОБО: РУНД ПЪРВИ!

Преди десетина години, в разгара на войните в бивша Югославия, помолих белградския политолог проф. д-р Ранко Петкович да коментира медийните внушения, че единствен виновник за разпадането на федерацията и за последвалите кървици е Сло-

бодан Милошевич. Професорът – отличен познавач на Балканите, безпристрастен и умерен политически анализатор, резервиран към силния човек в Сърбия, отговори с метафора. „СФРЮ, каза той, беше самоубийца и рано или късно щеше да сложи край на живота си. Мнозина обаче ускориха нейната кончина. Сърбинът Милошевич осигури отровата, мюсюлманинът Изетбегович – пистолета, словенецът Кучан – патроните, а хърватинът Туджман – най-подходящата за самоубийство сграда. Всички дружно изтикаха държавата на най-високия етаж и за да няма никакво съмнение в изхода на предприетото, ѝ дадоха отровата, стреляха в слепочиято и я бутнаха в бездната. Спектакълът благосклонно се наблюдаваше и стимулираше от външни „покровители“ и „меценати“, които бяха осигурили и необходимите средства“.

Тази метафора си спомних в началото на процеса срещу Сл. Милошевич. Цитирам я почти дословно, защото и днес тя „тежи“ повече от „анализите“ на много „капацитети“, обясняващи ситуацията с „психическата обремененост“ на родителите на Милошевич; с „патологичното му властолюбие“; с „демоничното влияние“ на неговата съпруга; с „войнствения сръбски национализъм“ и т.н. Не се наемам да твърдя кои от тези внушения са точни и кои преследват не съвсем чисти политически цели. Ако обаче се опитаме да се приближим максимално до истината, няма как да подминем няколко съществени обстоятелства. Става дума най-напред за твърдението, че в Титова Югославия решаваща дума са имали сърбите. Защитниците на подобна теза не „забелязват“ сръбските оплаквания, че в продължение на десетилетия федерацията се управляваше от Тито (полусловенец-полухърватин), Владимир Бакарич (хърватин) и словенците Едвард Кардел и Стане Доланц; че според авторитетни белградски аналитици почти три десетилетия след „детронирането“ на всесилния Александър Ранкович присъствието на сърби в голямата политика е било едва ли не екзотика.

Сърбите често се връщат и към едно изказване на последния председател на Председателството на СФРЮ Стипе Месич (сега президент на Хърватска), че след него няма да има такова Пред-

седателство и такъв председател. Белград оцени тази декларация като неприкрит призив за разрушаване на федерацията.

Все в този контекст се тълкува и фактът, че първият човек на Босна и Херцеговина Алия Изетбегович е съден от югославски съд за неговата „Ислямска декларация“, квалифицирана като антиконституционна дейност срещу СФРЮ.

Не е тук мястото за подробен коментар на казаното. Пък и нека читателят сам прецени неговата достоверност. Има обаче факти, които не могат да бъдат забравени. Най-важният от тях е, че цяла поредица документи бяха превърнали Сърбия в нещо обидно за болезнено чувствителните в национално отношение сърби. Това се отнася особено за Конституцията на СФРЮ от 1974 г., предоставила на двете автономни области в Сърбия (Войводина и Косово) права, които на практика ги превърнаха в нещо като „държави в държавата“. Бунтът на косовските албанци през 1981 г., дефиниран от мнозина като начало на насилственото ликвидиране на СФРЮ, няколко години по-късно беше последван от опитите на Словения, а след това и на Хърватска, да се отделят от федерацията и да формират независими национални държави. В това сърбите видяха непосредствена заплаха за големите сръбски малцинства в Хърватска и в Босна и Херцеговина. Издигнатия от тях лозунг „Всички сърби – в една държава!“ другите бивши югославски републики възприеха като призив за етнически прочиствания, докато Белград твърдеше, че той е само израз на желанието да бъде запазена федералната държава.

Справедливи или не, подобни процеси пораждаха леснообяснима сръбска реакция. Чудно ли е тогава, че раждането на „новия месия“ беше въпрос само на време? Прескачаме съдбовни дати от утвърждаването на Слобо като безспорен водач, но няма как да не припомним прословутата му спонтанна фраза от легендарното събрание на Косово поле на 24.04.1987 г., че никой не може и не трябва да бие сърбите. Сърбия ликуваше.

Упреците дойдоха по-късно – когато се видя, че националната програма на съседите няма шансове за успех. Милошевич обаче беше критикуван, не защото формулира тази програма, а защото

не я реализира. Не му прощават, задето не успя да си осигури солидни външни съюзници. И днес обществените нагласи не са се променили кой знае колко. Затова процесът в Хага поражда толкова противоречиви оценки в Белград. Затова и Трибуналят среща сериозни затруднения при търсенето на свидетели срещу Милошевич. Според някои проучвания над 40% от сърбите оценяват процеса като несправедлив и нелегитимен. Има и други перспективи, които смущават съня на мнозина в Белград. Обстоятелствата около арестуването на Милошевич и изпращането му в Хага тровят отношенията в управляващата коалиция ДОС, особено между федералния президент В. Кошунница и сръбския премиер З. Джинджич. Западноевропейски коментатори говорят дори за „дълбок разкол“ в ДОС по въпроса за отношението към Милошевич и към Трибунала. Ситуацията се усложнява от възможността заедно с Милошевич да бъде порицан и целият сръбски народ. Такива симптоми вече има. Потвърждават ги исканията на косовските албанци за „смъртна присъда на една държава“. А след евентуална присъда Сърбия ще трябва да плаща огромни обезщетения на Хърватска и на Босна и Херцеговина. Това неизбежно ще дестабилизира Сърбия и Югославия. И не само тях.

Все пак световното обществено мнение като че повече се интересува от международните аспекти на процеса. Един срещу друг се изправиха две персони с огромни амбиции – Карла дел Понте и Слободан Милошевич. В този „процес на века“, както побързаха да го квалифицират някои от пишещите братя, г-жа дел Понте с право вижда звездния миг на своята кариера. Освен това главната обвинителка се радва на недвусмислената подкрепа на държави и институции, разполагащи с огромна компрометираща информация, които не биха се поколебали и да публикуват подобна информация, ако тя е необходима за осъждането на Милошевич. А че ще бъде осъден, едва ли някой се съмнява – достатъчно е само една от 66-те точки срещу него да бъде доказана. Някои анализатори дори считат, че присъдата вече е произнесена – естествено, не в Хага. Шведски вестник даже я е формулирал: „обесване на високо място“.

Бившият югославски лидер обаче е от стара коза яре. Освен това в този процес няма какво да губи. Той може само да спечели. Затова няма да се поколебае да приведе записи и документи от срещи и разговори с европейски и американски държавници, за да оспори обвиненията и да оправдае собствените си действия. Ще бъде чудо, ако не настоява да бъде потърсена съдебна отговорност от Изетбегович (след като се знае, че документацията срещу него тежи десетки килограми), Хашим Тачи, Ибрахим Ругова... Изключено е да не експлоатира очевидните грешки и пропуски на Трибунала. Ще се възползва от подкрепата на видни общественици от много страни по света... Не завиждам на г-жа Дел Понте.

Мачът започна. Очаква се драматичен двубой с много обрати, с удари под кръста. Броят на рундовете е неограничен, а краят е категорично непредвидим.

ВОЙО СРЕЩУ КАРЛА: РУНД ПОРЕДЕН, НО НЕ ПОСЛЕДЕН

Наскоро, по време на една дискусия, изскочи и въпросът ще бъде ли осъден Сл. Милошевич в Хага. Позволявайки си малко по-голяма волност, участник в обсъждането отговори, че сред най-важните причини за създаването на Международния трибунал в Хага е именно намерението да бъде осъден бившият силен човек на Сърбия и на трета Югославия. Казано още по-ясно – да бъде намерен виновник за трагедиите, сполетели западните ни съседи. Бяха изложени различни виждания, включително и подчертано нестандартни, които просто „плачеха“ за коментар. Като по поръчка през следващите дни се случиха неща, които внесоха нови щрихи в припламващите сегиз-тогиз дебати за и против съществуването и действията на съда; за неговата (без)пристрастност и (не)обективност. Първата дама на трибунала Карла дел Понте потвърди, че е поскарана с дипломатическия финес. Тя смъмри югославската администрация, задето не само пречи на съдиите в Хага да си вършат работата, но и се конфронтира със сръбското правителство и саботира неговите усилия да сътрудничи с г-жа дел Понте и с нейния екип. Милошевич беше натоварен с нови грехове, в т.ч. и за геноцид в Босна и Херцеговина. О.з.

генерал Стругар, обвинен за престъпления по време на обсадата на адриатическата перла Дубровник, се предаде доброволно на международното правосъдие. То пък много бързо върна жеста и му разреши да се бори на свобода от Подгорица. Магистратите в Хага започнаха отново да натискат Република Сръбска да им предаде Радован Караджич и Ратко Младич. Правителството в Бая Лука отговори с контраиск да бъде започнато съдебно преследване срещу босненския лидер Алия Изетбегович и подкрепи претенциите си с около 50 килограма документация, обвиняваща Изетбегович, че е извършил военни престъпления. Все по същото време в Белград се появи съмнителен списък на военнослужещи и полицаи, заподозрени за военни престъпления в Косово. Заговори се, че в тайните списъци на трибунала са включени висши представители на министерствата на вътрешните работи и на отбраната, включително и началникът на Генералния щаб генерал Небойша Павкович. Елитни полицейски части организираха нещо като бунт срещу действия на свои началници, предоставили възможност на територията на Югославия да бъдат арестувани хора от същите тайни списъци и транспортирани до Хага „в чувал“ (ако използваме израза на един наш главен прокурор). „Бунтът“ се оказа буря в чаша вода, а малко по-късно в Белград се появиха (полу)официални намеци, че Карла дел Понте е вдигнала мерника на Хашим Тачи и на още няколко косовари и не е изключено те да споделят „хотела“ на Милошевич. Като капак по време на посещението си в Лондон югославският президент Войслав Кошунница каза, че неговите оценки за действията на Международния трибунал невинаги съвпадат с вижданията на британския премиер Тони Блеър. Преведено на обикновен език, това означава, че позициите на двамата политици са по-скоро противоположни, отколкото близки.

Дошло е време разделно. Целите са ясни, състезателите – готови за епичните битки. В единия ъгъл на ринга в цял ръст се е възправила Карла (дел Понте) и хвърля мълнии към другия, където не съвсем спокоен я очаква Войо (Кошунница). И двамата са наясно какво могат да спечелят или да загубят. Малко странни

са обаче реакциите на част от публиката. Сред привържениците на Кошунца не се виждат министри от сръбското правителство. Някои от тях срамежливо се крият между феновете на Дел Понте. Тя пък е учудена, че справедливата ѝ кауза не се подкрепя от видни учени и бивши политици, които по презумпция трябва да бъдат в нейния лагер. Особено я озадачават действията на американци и канадци, готови да предоставят юридическа и политическа подкрепа не само на сегашния югославски президент Кошунца, но и на неговия предшественик – баш злодея Милошевич.

Времето бързо изтича. Рундът може да започне. Поредният. Но не и последният.

„ПРОЦЕС НА ВЕКА“! ТОВА ПЪК КАКВО БЕШЕ?

Проницателният читател ще се досети, че става дума за съдебния процес в Хага срещу бившия сръбски и югославски лидер. Схватката между Карла дел Понте и Слободан Милошевич започна шумно, с масирана кампания в ударното време на електронните и на първите страници на печатните медии. Ала много скоро битката тихомълком беше изтикана на заден план и сега от нея се интересуват само малцина експерти и някои от най-упоритите журналисти. Защо ли?

Отговорът е простичък и се изчерпва с едно изречение: защото ходът на делото не се подчини на предварително подготвения сценарий. Отгук нататък обаче следват нови детайли, които искват по-подробен коментар.

Първата дама на Трибунала в Хага започна съдебното дирене с невероятен хъс и с очевидното намерение да го превърне във венец на кариерата си. Подведена от мощните медийни атаки срещу Слобо и от безусловната подкрепа на Вашингтон, Брюксел, Лондон и др., г-жа Дел Понте се отнесе лекомислено, да не кажем пренебрежително, към опасенията на познавачите. А немалко от тях – журналисти, дипломати, учени – многократно предупреждаваха, че Милошевич е много костелив орех, че може да счупи зъбите и на по-опитни юридически вълци. Още с тенденциозния и необмислен подбор на досегашните свидетели

– главно албанци – обвинението наля толкова вода в мелницата на обвиняемия, че тя може да функционира без скърцане до края на процеса. За сърбина не беше никакъв проблем да ги постави до стената, да ги направи неубедителни и смешни, в крайна сметка да ги разобличи като лъжесвидетели.

Не по-малко съществен е фактът, че в някои пунктове обвинението срещу Милошевич беше построено върху пясък. Прокуратурата се опита да стовари на гърба му всички престъпления от войните в Хърватска и в Босна и Херцеговина. Изглежда за някои чиновници от екипа на г-жа дел Понте няма никакво значение обстоятелството, че военни престъпления се извършваха по всички фронтове и от всички воюващи страни – „на война като на война“. Същите чиновници вероятно са забравили, че под най-важния документ, третиращ войната в бивша Югославия – Дейтънското споразумение, стои подписът и на тогавашния югославски водач, че без него то не можеше да бъде подписано или щеше да остане само парче непотребна хартия. Дали в онзи момент Милошевич е действал като миротворец и гарант на споразумението, или още тогава е бил „кръволок“, „касапин“, „подпалвач“, „подстрекател“...? И ако е въплъщавал самия сатана, защо не са му видели сметката навреме? Защо и по-късно през неговия кабинет преминаха световни величия от калибъра на Холбрук или на Олбрайт например? Защо – както твърдят достоверни източници – е получавал поздравления и от самия Клинтън? И още много, много „защо?“.

И все пак решаващи за досегашния провал на главната прокурорка в Хага се оказаха действията на самия Милошевич. Те също бяха прогнозирани отдавна. За този процес бившият първи в Белград се готви в продължение на години. Защото за него беше ясно, че все някога ще попадне под ударите на международните правораздаватели. Очевидно той се е подготвял да защитава двете най-важни за истинския политик неща: живот и кауза – все едно дали е справедлива. Затова днес дори и най-яроствните му врагове трудно ще отрекат, че се отбранява по възможно най-добрия и най-продуктивен начин. И като умен човек, който не

храни илюзии, че ще прекара остатъка от дните си сред своите близки, той се мобилизира докрай за защита на каузата. А с това печели симпатии не само в родната си Сърбия, но колкото и да изглежда невероятно – и сред досегашните си най-сериозни опоненти – западните журналисти.

Какво да очакваме в продължението? Еднозначен отговор няма. В играта ще бъдат вкарани всички налични сили. Карла дел Понте ще мобилизира всички резерви. Милошевич ще отвърне с атаки не само срещу назованите вече Клинтън, Холбрук, Олбрайт, но и срещу лидерите на Германия, Франция, Великобритания... Едва ли ще пропусне възможността да извади от собствените си архиви документи за суперважни персони и да призове интересни свидетели, които ще разкрият още по-интересни и пикантни подробности от кухнята на голямата световна политика.

Любителите на политическото шоу обаче вероятно ще бъдат разочаровани, защото то едва ли някога ще се върне на първите страници на световните издания. Над него ще продължи да тегне непроницаемата медийна завеса. Освен ако г-жа Карла дел Понте не извърши чудо.

* * *

А сега да спрем с журналистическите задявки и да се опитаме да предложим сериозни отговори на още по-сериозни въпроси.

Първият въпрос е пределно кратък: „*Защо* умря Милошевич?“. Отговорът може да бъде колкото кратък, толкова и шокиращ: „*Защото* така трябваше“. Все пак малко яснота не е излишна.

Ако приемем, че началните коментари са разкрили безперспективността на процеса, ще бъде достатъчно да добавим, че и след 2004 година той се подчиняваше не на волята на Карла дел Понте, а на стратегията на Слободан Милошевич. Главната обвинителка на Международния наказателен съд за Югославия (МНСЮ) атакуваше яростно, но донякъде стихийно; главният обвиняем се бранеше със завидно самообладание. Ходът на делото заплашваше да дискредитира не само госпожа Дел Понте, но и главния съдия Ричард Мей. „Господине обръща се веднъж иронично Милоше-

вич към него, – знам, че можете да отсъдите всичко – даже, че днес е вторник.“ Г-н Мей по-късно подаде оставка (мотивираща я със здравословното си състояние), но г-жа Дел Понте продължи битката. Слобо пък все по-често настояваше да бъдат разпитани посочените от него почти 1600 свидетели (президентът на САЩ Бил Клинтън, премиерът на Великобритания Тони Блеър, бившият генерален секретар на НАТО Хавиер Солана). Подкрепата, която оказваха на опърничавия сърбин влиятелни личности от цял свят (американецът Ремзи Кларк, руският генерал Леонид Ивашов, австрийският писател Петер Хандке), правеше ситуацията все по-трудна за контролиране. Можеше ли тогава леталният изход да бъде изненада, като се знае, че при ненормални ситуации и най-ненормалното решение изглежда най-нормално.

Вторият въпрос гласи: „*Как умря Милошевич?*“. Отговорът не е и не може да бъде ясен и еднозначен. Затова бяха предложени какви ли не хипотези. За удобство ще ги групираме в три версии:

А. Най-строго пазеният в Хага затворник е починал от естествена смърт.

Б. Милошевич се е самоубил.

В. Бил е убит.

Първата версия се опира най-вече на резултатите от аутопсията, които – според официалното съобщение – потвърждават ненасилствения характер на смъртта. Поради отчайващия си медицински аналфabetизъм нито за миг не си позволих да поставя под съмнение компетентността на съдебните патологоанатоми. Още повече като отчитам, че подобно мнение изказаха и елитни руски медици (академик Леонид Бокерия, директор на Научния център за сърдечно-съдова хирургия „Бакулев“ и главният руски патолог Олеко Мишнев), които не биха имали нищо против да поизпотят г-жа Дел Понте и нейния екип. Въпреки това аз (а мисля, че не само аз) сериозно се питам: Достатъчна ли е в конкретния казус аутопсията? Не следва ли нейните резултати да бъдат подкрепени от биохимични и други подобни анализи – при това не само от екип на Хагския трибунал? В състояние ли е медицината да открие и да идентифицира в човешкия организъм всички материи, ако те са

имплантирани в пределно ниски концентрации в продължение на години...? И понеже моето мнение в никакъв случай не е меродавно, ще се позова на френската кардиоложка д-р Флоранс Леклерк, която през ноември 2005 г. с още двама лекари е преглеждала Милошевич. Тогава е било трудно да се установи какво е състоянието на сърцето му. Официалните представители на затвора са уверили медицинския триумвират, че вече са реализирани някои тестове – например ултразвук. Те обаче не са показани на тримата лекари. Д-р Леклерк е препоръчала да бъдат извършени още изследвания. Видно е, че препоръката не е изпълнена.

Тези подозрения са оправдани, защото безспорно е доказано, че в кръвта на сръбския лидер са открити следи от рифампицин, който се използва при лечение на туберкулоза и проказа. Тяхното наличие е труднообяснимо, тъй като Милошевич не е страдал нито от едната, нито от другата болест. И тук следва нова серия питання, най-важните от които са: Кой е доставил това лекарство в затвора и как се е оказало то в организма на обвиняемия? Твърденията, че е внесено от близки на Милошевич, бяха опровергани от споменатия генерал Л. Ивашов, който, преди да влезе в килията на Милошевич, е трябвало да премине не през един или два, а през цели тринадесет поста и навсякъде е бил претърсван. И ако думите на г-н Ивашов могат да бъдат поставени под съмнение (кой днес вярва на руснак, още повече – на генерал?), как да се усъмним в холандския токсиколог д-р Доналд Угес (той не е фен на сърбина), който заявява, че при влизането в затвора са го претърсвали „до голо“. Същият лекар е убеден, че лекарството е внесено отвън. Не трябва ли тогава да се запитаме чие доверено лице е бил преносителят – на Милошевич, на охраната, на по-голям началник...? Защо бяха потулени лансираните още през 2002 г. твърдения, че Милошевич е тровен?

Втората версия – за самоубийството – просъществува само брени часове. Дори и креаторите ѝ бързо разбраха нейната несъстоятелност и тихомълком я изоставиха. Единствените им „аргументи“ – „генетичната обремененост на Милошевич“ и „осъзнаването на факта, че самоубийството ще бъде за него „най-добрият изход“ – безапелационно бяха отхвърлени. Съпругата на Слобо – Мира

Маркович, твърди, че в разговор преди деня, когато е открит мъртъв в килията си, нейният съпруг обещал да ѝ се обади следващата сутрин. Генерал Ивашов го е намирал „винаги бодр“ – въпреки „ежедневния жесток психически тормоз“. Генералът свидетелства, че „Милошевич не бе способен на подобна постъпка. За него процесът бе въпрос на чест. Искаше да защити не толкова себе си, колкото сръбския народ.“ Дори и Стивън Хей, назначеният от Трибунала служебен адвокат на Милошевич, е убеден, че клиентът му е отхвърлял всяка мисъл за самоубийство.

Не по-малко категорично бяха оспорени и спекулациите, че Милошевич по собствена инициатива е вземал медикамента против туберкулоза и проказа, за да намали действието на лекарствата против високо кръвно налягане. Между най-ревностните защитници на тезата за „самоинициативността“ е споменатият холандски токсиколог д-р Доналд Угес. Той убеждава, че Милошевич умишлено е вземал лекарството, за да си издейства еднопосочен билет за Москва. Д-р Угес обаче продължава: „Две седмици преди неговата (на Милошевич – б.а., С. Б.) смърт взех кръв за анализ и открих наличие на това лекарство (рифампицин – б.а., С. Б.). Три дни по-късно, значи девет дни преди смъртта на Милошевич, аз информирах секретариата на Хагския трибунал, но те не предприеха нищо. Това потвърждава съмненията на част от обществеността в официалната версия за неговата смърт.“ А на въпроса можел ли е Милошевич сам да взема медикамента, д-р Угес отговаря: „Това е невъзможно. Дозирането и начинът на приемане на лекарството са известни само на най-елитни специалисти – лекари или фармацевти, а Милошевич не е нито едното, нито другото. Важно е още да се подчертае, че в лечебницата на затвора такова лекарство няма, защото пациентите, които боледуват от проказа или от туберкулоза, веднага биват изолирани. Лекарството е доставяно отвън и това е можело да продължава месеци“.

По обясними причини най-малко доказателства събира третата версия. На публиката бяха предложени две полярно противоположни тези. Австрийската журналистка Кристине фон Кол не се съмнява, че Милошевич е убит от своите приятели, за да

избегне срещата с генерал Ратко Младич в съда. Виновниците тя открива в „сръбските журналистически кръгове“. Синът на Милошевич – Марко, обаче е сигурен, че баща му не починал, а е убит. Мира Маркович твърди категорично: „Уби го Трибуналът в Хага... Нямаха въз основа на какво да го осъдят, но не можеха и да го освободят – та те направиха този трибунал заради него“. Лидерът на сръбските радикали Войслав Шешел е още по-експлицитен: „Слобо, убиха те душманите от Запада.“ Сръбските медии бяха почти единодушни: „Хага уби Милошевич!“, „Милошевич е убит!“ бяха най-често използваните заглавия в печатни издания различна политическа и идеологическа ориентация.

Несъмнено най-красноречиво е писмото, което самият Милошевич е написал преди смъртта си на 8-и март до Министерството на външните работи на Русия. В документа той предупреждава: „... настоячивостта, с която медицинското лечение в Русия беше отхвърлено, е мотивирана на първо място от страха, че чрез внимателно изследване ще бъде открито, че са били предприемани активни, съзнателни стъпки за унищожаване на моето здраве, които не биха могли да бъдат скрити от руските специалисти... Фактът, че на лекарите са били необходими два месеца, за да ме уведомят (за наличието на многократно споменаваното лекарство – б.а., С. Б.) не може да има друго обяснение, освен че сме изправени пред манипулация.”

Следователно има място за размисъл и в тази посока. Подобни операции винаги се реализират от елитни специалисти (пиша това без ирония), което прави разкриването невероятно трудно, дори невъзможно. Физическото ликвидиране на неудобните политически противници се практикува не от вчера, а прилагането му ще продължи не само утре и в другиден. Внушенията, че подобна драстична разправа е едва ли не балкански патент, са много удобни, но имат един „дребен“ недостатък – далеч са от истината. Вярно е, че с този свят при неизяснени обстоятелства през 1982 г. се сбогува един от най-близките сподвижници на тогавашния албански лидер Енвер Ходжа – министър-председателят Мехмет Шеху (в онзи момент се шепнеше, че са го „самоубили“). Литера-

турата обаче изобилства от съмнения, че и Наполеон е можел още да се порадва на живота, ако не е била отровата. Историците все още спорят дали българският цар Борис III е бил застигнат от естествена смърт, или е бил отровен при последното си посещение в Хитлерова Германия. В доста по-ново време – през 1963 година – насила беше изпратен в небитието американският президент Джон Фицджералд Кенеди. На 31.03.1981 г. друг стопанин на Белия дом – Роналд Рейгън – като по чудо оцеля след атентат пред хотел „Хилтън“ във Вашингтон (вероятно не само поради това се счита, че в най-демократичната държава животът и на първия американец не стои особено високо в скалата на ценностите).

Признавам, че аналогията е твърде ненадеждно доказателство и затова съм готов да се откажа от нея. Не мога обаче да се откажа от убедеността, че грижата за живота и за здравето на затворниците е ЗАДЪЛЖЕНИЕ на администрацията на съответния затвор. За всичко, което се е случило с техните подопечни, тя би трябвало да носи отговорност. Не само морална. В този смисъл едва ли може да се счита за неаргументиран изводът, че дори да не е отровило Милошевич или съзнателно да не е попречило някой друг да го умъртви, ръководството на трибунала в Хага е съпричастно към неговата смърт.

Най-остри в това отношение бяха критиките на лекарската гилдия. „Ню Йорк таймс“ привежда изказванията на няколко специалисти:

Д-р Флоранс Леклерк: „Ние искахме данни от допълнителните анализи, за да преценим какво е състоянието на сърцето му, но те никога не бяха обявени“.

Д-р Патрик Барито, който често е посещавал бившия президент, казва, че шест месеца преди смъртта си той е имал симптоми за изключително високо кръвно налягане: главоболие, промени в зрението и непрекъснато бучене в ушите. „Всеки път, когато го посещавах, виждах, че състоянието му се влошава. Беше все по-уморен.“ Д-р Барито също не приема твърденията, че неговият пациент е вземал рифампицин и потвърждава, че малко преди смъртта си Милошевич го е търсил неколkokратно „разтревожен

от високото кръвно налягане и загрижен дали охраната в затвора му дава подходящи лекарства“.

Според академик Л. Бокерия в „случая Милошевич“ е допуснатата най-груба лекарска грешка – диагностиката не е била извършена в пълен обем. Бившият югославски лидер е лекуван от артериална хипертония, която е само симптом. От самата болест Милошевич не е лекуван.

Допълнителна тежест на последните заключения придават още:

– Денонощното наблюдение на затворниците (някои от тях са се оплаквали, че не са оставяни без надзор даже и в т. нар. „интимна стая“ – помещението, където са се срещали със своите съпруги или приятели). Как е възможно при такава строга охрана и при перманентното вглеждане в килията Милошевич или който да било затворник да върши нещо неразрешено? И още: възможно ли е трупът му да остане неоткрит в продължение на часове?

– Категоричният отказ на съда да разреши Милошевич да бъде лекуван в Русия. Това става въпреки предоставените от руските власти гаранции, че той ще бъде строго охраняван и ще бъде върнат в Хага. Не помага и доказаното му хипертонично заболяване и силно влошеното му здравословно състояние.

– Смъртта на Милан Бабич, един от ключовите свидетели на прокуратурата, намерен обесен в килията си броени дни преди да го последва Милошевич. Генералният секретар на Сръбската радикална партия (СРС) А. Вучич твърди, че преди смъртта си М.Бабич е оставил прощално писмо, в „което е обвинил трибунала и всички останали, които са оказвали върху него (върху Бабич – б.а., С. Б.) натиск да извърши предателство“.

Провалът на Карла дел Понте и на съда отприщи апетитите и на политиците. Най-елегантни изглеждат критичните бележки на Мило Джуканович – силния човек на Черна Гора, който повече от десетилетие е сред най-активните опоненти на Милошевич. „Слободан Милошевич, призна черногорският премиер, беше респектиращ политически противник“, а „Хагският трибунал трябва да демонстрира по-голяма чувствителност към човешките права“. Руският външен министър Сергей Лавров скорострелно и не мно-

го дипломатично обяви, че Русия има право да не вярва на резултатите от експертизата за смъртта на някогашния президент на СР Югославия и на Сърбия. Освободен от дипломатическите окови, бившият руски премиер и специален представител на президента на Русия за кризата в бивша Югославия Виктор Черномирдин подчерта, че за пет години трибуналет „не постигна нищо“ и отсече: „Трябваше да бъде съден не Милошевич, а онези, които бомбардираха Югославия“. Врѣх на атаката на Москва беше единодушното осъждане от руската Дума на действията на трибунала и искането за прекратяване на неговата дейност.

И ако тези действия не се приемат като изненада, по друг начин изглеждат – но само на прѣв поглед, реакциите на Карл Билдт – един от най-компетентните познавачи на процеса на разпадането на СФРЮ. „Това ще нанесе сериозни вреди на Хагския трибунал“, такѣв беше неговият най-кратѣк коментар на съобщението за смъртта на Милошевич. Бившият шведски премиер не се съмнява, че процесѣт може сериозно да заплаши доверието в правосъдието. „Смъртта на г-н Милошевич ще хвърли светлина върху неговия правен противник, главната обвинителка Карла дел Понте... Г-жа Карла дел Понте няма причини да се гордее. Напротив, историята би могла да каже, че тя опропасти нещата.“

Не се различава съществено и мнението на проф. Андре Либих от Института за международни изследвания в Женева. Заедно със самоубийството на бившия лидер на Република Сръбска Крайна Милан Бабиѣ смъртта на Милошевич хвърля сянка върху авторитета на съда в Хага, счита той. „Неговата смърт разкрива всички проблеми на процеса – преди всичко неговата продължителност, но и въпроса за неговата легитимност от гледната точка на обвиняемия. Освен това не вярвам, че процесѣт успя да убеди някого да промени възгледите си. Онези, които мислеха, че той (Милошевич – б.а., С. Б.) е виновен, и сега мислят така. А онези, които виждаха целия процес като отмъщение на Запада, и сега не са убедени, че Милошевич е виновен за престѣпленията. Затова се питам каква е въобще целта на трибунала. Аз не виждам такава цел“, обявява проф. Либих и продължава: „В Сърбия

са убедени, че Слободан Милошевич е изправен пред Трибунала, само защото сърбите изгубиха войната.“

А да не забравяме и финансовия аспект на краха на Хагския съд. Четири години тази институция харчеше по 276 милиона долара годишно. Срещу Милошевич и подобните нему бяха мобилизирани 1146 най-компетентни юристи от целия свят. Но от напъна на тази огромна планина не се роди дори мишка. Милошевич си отиде неосъден, т.е. – невинен, и остави на главната обвинителка неблагоприятната задача в поредния рунд да търси реванш от мъртвец.

Почти две десетилетия сред най-дискутираните е **третият въпрос**: „Кой е Слободан Милошевич?“ Единадесети март 2006 г. го актуализира отново. Признавам, че съм безсилен да предложа задоволителен отговор. Защото дори само за изреждането на най-популярните квалификации на Слобо ще са необходими немалко страници. В зависимост от гледната точка и от позициите на онези, които го оценяват, той е „комунист“, „технократичен banker“, „просветен абсолютист“, националпатриот“, „анархистичен борец против глобалната система“, „прагматик“, „най-големият сърбин“, „великият президент“. Милошевич е „интелигентен, харизматичен, чаровен“ (тези качества не отричат дори и най-големите му врагове), „смел човек, който заслужава огромно уважение“, „фактор за мира на Балканите“ (признанието датира от 1995 г. във връзка с Дейтън). Той обаче е и „балкански касапин“ (година по-рано и години по-късно), „бенгалски тигър“, „латентен анархист“, „каубой в политиката“, „слон в стъкларски магазин“, „човек на Америка“ (в други случаи – „на Москва“), „безжалостен, безпардонен“, „авторитарен президент“, „демократичен диктатор“, „ангел и дявол в една кожа“, „малък Хитлер“, „балкански Фуше“ (името на французина Жозеф Фуше, роден през 1759 г., починал през 1820 г., се е превърнало в синоним на безпринципен политик и ловък интригант, служил на всички режими изключително с користни и честолюбиви цели – б.а., С. Б.), „ужасно лош човек“, „крах за Сърбия“. На мен най-много ми допада дефинирането му като „Обществен Враг Номер Едно на Запада“.

Да завършим с **най-същественния въпрос**: *Ерата Милошевич*. Някои автори (напр. Борис Бабич) не се съмняват, че тази ера

е завършила със събитието, което нарекох ВОСР-2 – Великата октомврийска сръбска революция през октомври 2000 г. Техни български колеги не са толкова убедени и свързват края на „ерата Милошевич“ с физическата смърт на бившия сръбски водач (впрочем темата за начина, по който българските медии отразиха смъртта и погребението, е прелюбопитна). Държавният секретар на САЩ Кондолиза Райс не се колебае: „Наследството, оставено от Слободан Милошевич, е едно от най-зловещите в Европа за продължителен период от време. За мен няма съмнение, че той е отговорен за смъртта на много, много хора, както и за политиката, довела до разпадането на неговата страна и до продължителната изолация на част от нея от международната общност. Окончателната присъда на историята е съвсем ясна.“

Историята обаче е твърде капризна и понякога си прави лоши шегички с оценките дори на държавни секретари. Защото очакванията, че отстраняването на Милошевич ще подобри съдбата на сръбите и черногорците, се оказаха силно преувеличени. Днес много от тях не живеят по-добре отколкото по времето на Слобо. Според споменатия Б. Бабиш управляващата след 5.10.2000 г. Демократична опозиция на Сърбия (ДОС) забави напредъка на Сърбия към международната интеграция и не предотврати убийството на първия демократично избран сръбски премиер Зоран Джинджич. Друг резултат от нежеланието (или неспособността) да бъдат ликвидирани окончателно рецидивите от предишния режим е непоследователното и неефективно сътрудничество с Трибунала в Хага. Последва провалът на реформите в съдебната система. В крайна сметка ДОС се разпадна. Ще допълня, че мнозинството от съставящите го 18 партии споделиха съдбата на политическите еднидневки. Равносметката: съставено беше правителство с подкрепата на Социалистическата партия на Сърбия (СПС), сиреч на Милошевич, който остана неин лидер до смъртта си. Това донякъде обяснява защо в тази не съвсем ординарна ситуация днес първа политическа сила е бившата съюзница на Милошевич – СРП, чийто несменяем водач Войслав Шешел също е разследван в Схевоинген, но запази председателското си кресло в партията.

В този контекст заслужава да бъде цитирано и едно интервю на председателя на Словенската национална партия Змаго Йелинчич, ръководител на делегацията на Словения в Комитета по сигурност и отбрана на Европейския съюз. „Европа и светът, счита г-н Йелинчич, постепенно осъзнават, че направиха грешка с разбиването на Югославия. Тогава те налагаха Сърбия да бъде разбита на възможно най-малки части, но сега разбират, че по този начин тя е вкарана в задънена улица и няма изход. Това е възможно най-лошото (решение – б.а., С. Б.), защото сърбите „ще пошизеят“ (т.е. – ще се разболеят от шизофрения – б.а., С. Б.) и всичко може да експлодира... Това облагодетелства радикалите. Затова Европа се поуплаши.“ Казаното е още по-показателно, ако се отчита, че преди двадесетина години именно Словения започна първа процесите на демонтиране на югославската федерация, а Милошевич олицетворяваше борбата срещу този демонтаж.

Ала и в Сърбия „средностатистическият гражданин“ се интересува не толкова от пируетите във висшата политика, колкото от несгодите на собственото си ежедневие. Най-болезнено се възприемат унизителните опашки пред чуждите посолства. Сърбите не могат да простят на новите си покровители отнемането на привилегиите да пътуват безпроблемно по цялата планета. На второ място в тази класация са все по-несигурните градски улици – нещо почти непознато при Милошевич, а на трето – непосилните за някои социални групи разходи, познати на нас – българите – като „борба за оцеляване“.

В започващата битка за наследството на Милошевич – най-напред за осиротелия лидерски фотьойл, социалистите се опитаха да натрупат политически точки, но бяха изпреварени от СРС, която е (почти) сигурният победител в предстоящите парламентарни избори (не е изключено те да бъдат предсрочни), следователно: мандатоносител на републиканското правителство, най-вероятно в коалиция именно с партията на Милошевич. В политически план това на практика означава връщане към управленската формула до октомври 2000 г., само че с променени роли на коалиционните партньори. От това Европа не се поуплаши, а направо се

стресна, и подаде ясен сигнал, че подобно развитие няма да бъде толерирано от Брюксел.

Необяснимо ли е тогава, че смъртта на Слободан Милошевич беше използвана като повод за изтъкване на неговите заслуги (в случая едва ли е особено важно дали те са действителни, или мними). Недостойните препирни около неговото погребение засенчиха дори две важни годишнини: 1) от погрома над сърбите в Косово на 17.03.2004 г., когато – според официалните сръбски източници – са загинали 19 цивилни граждани; от домовете им са били изгонени 4100 сърби; били са запалени 561 сръбски къщи и 35 църкви и манастира; а 7 села са били унищожени; 2. от разстрела пред сградата на сръбското правителство на премиера Зоран Джинджич. При други обстоятелства те щяха да бъдат отбелязани с огромен медиен ентузиазъм, но сега бяха зачетени само с няколко скромни публикации. Това даде на някои анализатори основания да направят паралели между Зоран и Слободан. Трудно може да се каже, че те бяха в полза на Джинджич.

В добавка някои медии показаха плакат, на който Милошевич е изобразен като светец. Мнозина с право биха квалифицирали това като фарс или като политически кич. Сърбите обаче невинаги робуват безропотно и безкритично на чужди мнения. А да не забравяме и още едно обстоятелство, на което обърнаха внимание политическите анализатори: съболезнованията на главата на Сръбската православна църква патриарх Павле по повод смъртта на Милошевич са били „много по-човешки“ от съболезнованията на патриарха във връзка с убийството на Джинджич. Оставям този факт без подробен коментар и ще се задоволя само да напомня, че Сръбската православна църква е доста повлиятелна от Българската, а нейната дума тежи дори и когато става въпрос за подчертано мирски дела.

Показателни за настроенятия в Сърбия са и данните за участниците в траурните митинги. Последна почит на своя президент масово са отдали сърбите от Република Сръбска в Босна и Херцеговина и от Косово и Метохия. Очевидци се кълнат, че в Пожаревац процесията е дочакана от около 30 хиляди души. По-

клонението в Музея на историята на Югославия е продължило два дни. На митинга пред федералния парламент са участвали 80 хиляди (според Министерството на вътрешните работи) или 100 хиляди (по изчисления на медиите), или 500 хиляди (толкова са преброили организаторите). Само за сравнение: контрамитингът в центъра на Белград и по най-оптимистичните пресмятания е събрал по-малко от 3 хиляди противници на Милошевич. Поради това твърденията за „край на ерата Милошевич“ изглеждат недотам обосновани. Разбира се, лозунгът „И без Слобо – Слобо!“ е толкова нереалистичен, колкото и издигнатият през 1980 г. възглас „И след Тито – Тито!“. Слобо обаче ще остане в историята – не само в сръбската и балканската, а и в европейската, пък защо не и в световната. Трудно е да се прогнозира какво място ще му бъде отредено, но някои от първите коментари са може би симптоматични с паралелите между Слободан Милошевич и... Наполеон Бонапарт. „Самата негова смърт съдържа в себе си нещо наполеоновско, защото той е първият европейски държавен глава след Наполеон, който завърши живота си в затвора, създаден за него от силите, които триумфираха във войната срещу него“, писа Невен Цветичанин, изследовател от Института за обществени науки в Белград. „Като своеобразен балкански Наполеон той имаше харизма на вожд. Няма да бъде забравено, че затворници от всички нации в Хага го наричаха „президенте“, както и че в затвора успя да обедини онази Югославия, която никога не можа да опази извън хагските стени. Хага беше неговата „Света Елена“, Газиместан беше неговият Аустерлиц, а 5 октомври – неговото Ватерлоо. Сблъсъкът с НАТО обаче беше неговата наполеоновска Русия и началото на неговия край.“

Оставям без коментар този панегирик. Вместо това ми се ще да завърша малко неочаквано: със съжаление, че политиците в Белград пропуснаха уникален шанс да стигнат до национално помирение или поне да направят смела стъпка към него – така, както го сториха испанците след смъртта на Франко. Сърбите не само можеха, а бяха длъжни да направят и невъзможното, за да покажат, че желаят безсмислената конфронтация най-после

да отстъпи пред конструктивния диалог. И ако имам право на лично мнение, бих изказал разочарованието си най-напред от интелектуалците, които не можаха да се издигнат над партийните си пристрастия и над личните си омрази. Историята едва ли ще им го прости.

Литература

Джукич, Славолуб. Краят на сръбската приказка, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 2000.

Николов, Райко. Дипломация на четири очи. Из дневника на един български посланик в Югославия, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 1995.

Удуърд, Сузан. Балканската трагедия. Хаосът и разрухата след края на Студената война, CIEEA. Фондация Отворено общество, С., 2002.

Холбрук, Ричард. Да спреш една война, Издателство Весела Люцканова, С., 2001.

В. „Дневник“.

В. „Дума“.

В. „Монд дипломатик“.

В. „Монитор“.

В. „Свят и дипломация“.

В. „Труд“.

Сп. „Тема“.

www.nin.co.yu

www.glas-javnosti.co.yu

www.politika.co.yu

www.novosti.co.yu